

Naša majhna vas postane tako model, po katerem lahko sledimo procesu slovenske naselitve v Benečiji in ugotavljamo kulturni doprinos ljudi, ki so se tu naselili, pri interpretaciji in preoblikovanju krajevne fizične podobe in krajine.« (str. 9)

Knjiga ima tri dele. V prvem je Pre Mario Gariup (Liukin) obdelal geografske značilnosti ter družbeno, politično in versko dogajanje, Renzo Rucli pa splošne značilnosti družbenega in gospodarskega življenja. V drugem delu piše Renzo Rucli o prebivalstvu, ozemlju in naselju. V tretjem delu pa Renzo Gariup v osebnih spominih podoživlja ljudski kolektivni spomin. Razen zadnjega dela je knjiga dvojezična, tako da slovensko in italijansko besedilo tečeta vzporedno.

Knjiga je prežeta z doživetji in spomini avtorjev, s pričevanji domačinov, vse pa je bogato opremljeno s slikami iz življenja in iz pisanih listin. Mario Gariup se je pri pisanju opiral še na zgodovino »Gli Slavi della Val Natisone«, ki jo je napisal Angelo Cracina, bivši podutanski župnik, in je izšla v Vidmu leta 1978. Druge podatke pa je dobil v arhivu videmske škofije, v arhivu podutanske župnije, iz pripovedovanja Topolovčanov in tega, česar se sam najbolj spominja. Obravnava ime vasi in pokrajine, geografsko lego, gospodarstvo, etnično pripadnost prebivalcev in narečje. Zgodovinska obdobja prepleta z vaškimi dogodki in obširnimi navedbami iz listin. Povzema zgodovino naselitve, langobardsko gospostvo, obdobje oblasti oglejskega patriarhata, beneške republike, obdobje avstrijske in končno, od leta 1866, obdobje italijanske oblasti, prvo svetovno vojno, raznarodovalne pritiske in zatiranje slovenskega jezika med obema vojnama, izseljevanje, drugo svetovno vojno, ponovno izseljevanje in vztrajanje do današnjega dne. Renzo Rucli pa je podrobno prikazal vaške dogodke na podlagi zelo zanimivih zapisnikov občinskega sveta grmiške občine.

Z etnološkega vidika je treba v drugem delu knjige še posebej izpostaviti prispevka Renza Ruclija o prebivalstvu ter ozemlju in naseljih. Njegova podrobna preučitev topolovških družin, priimkov, domačih imen, rodovnikov in katastrov je izredna ne samo zaradi zanimivega gradiva, ampak zaradi metodologije, ki združuje prebivalstveno in naselbinsko zgodovino. Izredno lepo mu je uspelo obnoviti prvotne družine in njihove domačije, iz katerih se je vas razvila. Kakovostna je tudi arhitekturna in foto dokumentacija vaških stavb, stanovanjskih in gospodarskih; na koncu pa so verske, s tlorisi, prerezi in detajli. Renzo Gariup na koncu obuja otožne spomine na rojstni kraj in ljudi, ki jih ni več. »Ljudje so bili veseli in so se znali veseliti in to do leta 1948, ko se je začelo izseljevanje, ki je izpraznilo vas, da je ostala brez mladih moških in deklet.« (str. 155)

Lepa in zanimiva knjiga je pravi sprehod po preteklosti in sedanosti Topolovega pod vodstvom domačinov. Ti jo gotovo z zadovoljstvom in ponosno prebirajo. Veseli pa so je tudi ljudje od drugod, ki jih ti kraji zanimajo. Edino, kar bo lahko kdo pogrešal, so natančnejša pojasnila k bogatemu in zanimivemu slikovnemu gradivu. Slike so, žal, precej pomešane, tako da povedo manj, kot bi lahko.

Mojca Ravnik

Iz kmečkih korenin sem pognal. Pričevanja o preteklosti Štandreža. Izdalo Prosvetno društvo »Štandrež«, Štandrež 1993, 217 str., ilustr..

Pobudnik in izdajatelj knjige je prosvetno društvo »Štandrež«, ki je pred leti že izdalo album s fotografskim in dokumentarnim gradivom o Štandrežu. V predgovoru beremo, da gre v knjigi »za prikaz kmečkih dejavnosti, ki so vse do druge polovice našega stoletja

oblikovale značaj štandreške skupnosti in pogojevale življenjski utrip ne samo na gospodarskem ampak tudi na kulturnem, šolskem, verskem in širšem družbenem področju». Napisali so jo domačini. V vsakem poglavju je čutiti njihovo navezanost na domači kraj, vendar pa njihova besedila niso ljubiteljska, ampak so poznavalska, sistematična, nazorno opremljena z risbami in fotografijami.

V prvem poglavju z naslovom »Stare listine govorijo« je objavljeno besedilo prof. Rada Bednarika, ki je izhajalo že v Štandreškem zvonu v letih 1970-71. Govori o zemljepisni legi in zgodovini Štandreža, ki je »najbližje goriško predmestje, nekdanje samostojno županstvo, danes južni mestni del« (str. 17). Navaja ledinska imena in druga krajevna imena in življenje v fevdalnih časih. »Skupno ime za ves kraj od Roje do Pilošča, od Jeremitišča do Šanc in Puhlic, to je Štandrež ali Sv. Andrej, beremo zapisano že v zelo starih listinah. Ena izmed prvih sega v leto 1339.« V njegovi pripovedi se prepletajo stari zapisi, ustno izročilo in snovne priče preteklosti. Naj navedem značilni odlomek o imenu stare naselbine *Jeremitišče* ali *Rumitišče*: »V odročnem gozdnem kraju so si našli nekdanji *jeremiti* (eremiti ali puščavniki) svoja bivališča. To pa je bilo že v sivih časih, menda še predno so prišli jeremiti na Mirenski grad in na vrh Svetega Valentina nad Štmavrom. O štandreškem Jeremitišču je bolj malo znanega. V neki hiši v Jeremitišču se je ohranil še do nekaj let nekaj vratni obok z reliefi, kar naj bi kazalo na nekdanjo kapelo puščavnikov. V nekem spisu Štefana Kocjančiča, učenega goriškega preiskovalca naše stare zgodovine, se bere: *V Jeremitišču v Štandrežu pri Gorici je bil 9. marca 1663 pokopan brat Frančišek, ki so ga našli umorjenega v njegovi celici*. Toliko iz starih zapiskov. Med ljudmi pa še kroži pripoved o puščavnikih. Jeremitišče je kraj z nekaj hišami tam sredi samih njiv, kjer je pred davnimi leti živel jeremitar. Mož velike postave, trdnega zdravja in brez strahu. Dolgo let je taval po svetu in se je nazadnje naselil blizu Štandreža. Živel je samotarsko v leseni bajti, daleč proč od človeškega bitja. Obdeloval je zemljo, pa tudi ptice in druge živali so mu dajale hrano. Ves prosti čas je jeremitar posvetil Bogu in molitvi. Vsak večer po trdem delu in predno je na tleh zaspal, se je Bogu zahvalil za vse prejete dobrote na domu in na njivi. O njegovi pobožnosti priča še majhen oltar, ki so ga do nedavnega hranili v skromni hišici v Jeremitišču. Legenda, stari zapisek in stari ostanki, že omenjena kamnita jerta ali oltarček, so v ljudeh potrdili izročilo o štandreških puščavnikih in o kraju Jeremitišče« (str. 11-12).

V poglavju »Orali bomo in sejali semena zdrava v zemljo to...« izvemo, da je »bil Štandrež do leta 1927 samostojna občina, kasneje so jo priključili Gorici. Leta 1922 je štel 1600 ljudi, leta 1990 pa 1802 prebivalca« (str.24). Kmetijstvo je bilo do leta 1965 najpomembnejši vir dohodkov in je zaposlovalo večino prebivalstva. Opisana je zemljiška ureditev in pridelovanje in prodaja štandreških pridelkov v Gorici, Trstu in na Dunaju pred prvo svetovno vojno. Značilnost te knjige je, da so predmeti in postopki opisani zelo natančno, z domačimi izrazi in fotografijami. Naj za primer navedem odstavek o prevoznih sredstvih: »Do prve svetovne vojne je štandreški kmet odvažal svoj pridelek in ob manjših količinah lastne zelenjave tudi sosedovega v Trst z vozom, opremljenim z iz vrbovih viter pletenim košem, dolgim štiri in širokim poldrugi meter (*kripa*). Medtem ko so daljše razdalje opravljali s konjsko vprego moški, so manjše količine pridelka vozile na goriško tržnico v zgodnjih jutranjih urah kmetice na ročnih vozičkih (*burčela*), nekatere pa so se odpravile celo v Trst peš s *častielo* na glavi« (str. 25). Po opustošenju, ki ga je prizadejala prva svetovna vojna, so prebivalci obnovili domačije in se spet lotili dela na polju. Napeljana sta bila vodovod in elektrika. V tem poglavju izvemo, katere pridelke so pridelovali, koliko je bilo na kmetijah živine in

med drugim tudi to, da so za Štandrež značilni purani (*pičulát*), ki »so prišli v štandreški grb poleg *varžót* (se pravi ohrovta)«. Leta 1966 pa je goriška občinska uprava odobrila splošni regulacijski načrt. Začelo se je »obsežno razlaščenje štandreških njivskih površin za razne infrastrukture, zaradi česar so bili kmetje prisiljeni poiskati si nove zaposlitve. Začelo se je propadanje štandreške kmetijske dejavnosti in do danes se je ohranilo le še nekaj pravih kmetij« (str. 28).

Na vsaki strani te knjige se začne kako novo delo na kmetiji, z orodjem in predmeti. Vsi postopki so nazorno prikazani, v poglavju z naslovom »Zaorali so ledino«, na primer, vse od gnojenja, oranja, vlačanja, setve - presajanja - sajenja, zalivanja, okopavanja - pletja, žetve - mlatve, košnje in spravila krme, spravila koruze, gojenja in spravila ohrovta, spravila okopavin, do gojenja trte, živinoreje, predelave mleka, zakola prašiča, do oskrbovanja z lesom. Posebno poglavje govori o orodju in vozovih. Opisana sta tudi lov in ribolov.

Stavbarstvo je obdelano v poglavju z naslovom »Sredi njiv bodo stale domačije«. Tloris domačij, ki so se razlikovale po obsegu, je bil »ponavadi ustaljen: gospodarsko poslopje je bilo zgrajeno pravokotno na zadnjo stran hiše in je tako tvorilo tloris v obliki črke L ali pa so bile gradnje razčlenjene v obliki črke U v tristranski dom. Pri nekaterih domačijah je bil stanovanjski del ločen od gospodarskega, sicer je bil kot nadaljevanje bivanjskega dela v pritličju hlev, nad tem pa svisli« (str. 108). Z risbami in fotografijami je predstavljena stanovanjska hiša z notranjo hišno opremo, nato pa gospodarska poslopja.

V poglavju z naslovom »Par hiši so práuli...« so navedena domača ali hišna imena po ulicah, poglavje »Iz zaprašenih skrinj naših babic« pa je posvečeno noši, pranju in likanju.

Poglavje »Štandreška ohcet« je ponatisnjeno iz knjige Metoda Turnška, Od morja do Triglava, I. del. Od Istre preko Tržaškega in Goriškega do Benečije, Trst 1952. Sledijo poglavja »Ta dobra domača kuhinja«, kjer najdemo tudi recepte za pripravo jedi, »Igre in zabave za vse«, kjer izvemo za ples in zabave odraslih, mladine in otrok, z nazornimi opisi iger, in »Iz življenjske modrosti naših očetov«, z rekli in pregovori, zapisanimi v narečju. Naj navedemo samo zadnjega: »Darnjóha ku médvét.«

Knjiga je v okvirih, ki si jih je zadala, prava etnološka monografija. V marsičem je lahko za zgled etnologom, ki mnogokrat pozabimo, da bralci stvari ne poznajo in jih je zato treba razložiti tako, da jih bodo razumeli. Velika prednost sestavljalcev te knjige je bila v tem, da se očitno tudi dobro spoznajo na vse, o čemer so pisali (česar za etnologue ne bi mogli reči). Ob slikah in risbah, ki jih bralec gleda, kot da bi se sprehajal po muzejskem depozu, se sprašujemo, kaj bo s temi predmeti, potem ko jih ne bo nihče več rabil? Knjiga je pokazala, da je po domačijah ohranjenega veliko dragocenega gradiva, za katero lahko samo upamo, da ne bo izgubljeno, ker pač v teh krajih ni etnološkega muzeja. Avtorji knjige so opravili hvalevredno delo tudi zato, ker so s svojo knjigo na edini možen način pokazali zanimivosti in posebnosti načina življenja v njihovem kraju, jih ohranili pred pozabo in preskrbeli izredno lepo gradivo za vsakogar, ki bo še raziskoval v teh krajih.

Mojca Ravnik